

Çaýkowskiniň guwlary, sungaty, şahsy durmuşy

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Çaýkowskiniň guwlary, sungaty, şahsy durmuşy ÇAÝKOWSKINIŇ
GUWLARY, SUNGATY, ŞAHSY DURMUŞY

Çaýkowskiý şu döwürde ýaşasa, ýagdaýynyň nähili boljagyny bilemok. Ýaşan döwrüniň Russiýasynda-ha onuň durmuşy aňsat geçmedi. Ýöne...

Diwana çöken agyrlykdan sypjak bolýan ýaly ýaltalyk bilen teleýaýlymlara göz gezdirip ýatyryn.

Içgysgynç... Içgysgynç... Gaty içgysgynç...

Geçir... Geçir... Indikä geçir...

Bir minut sägin!

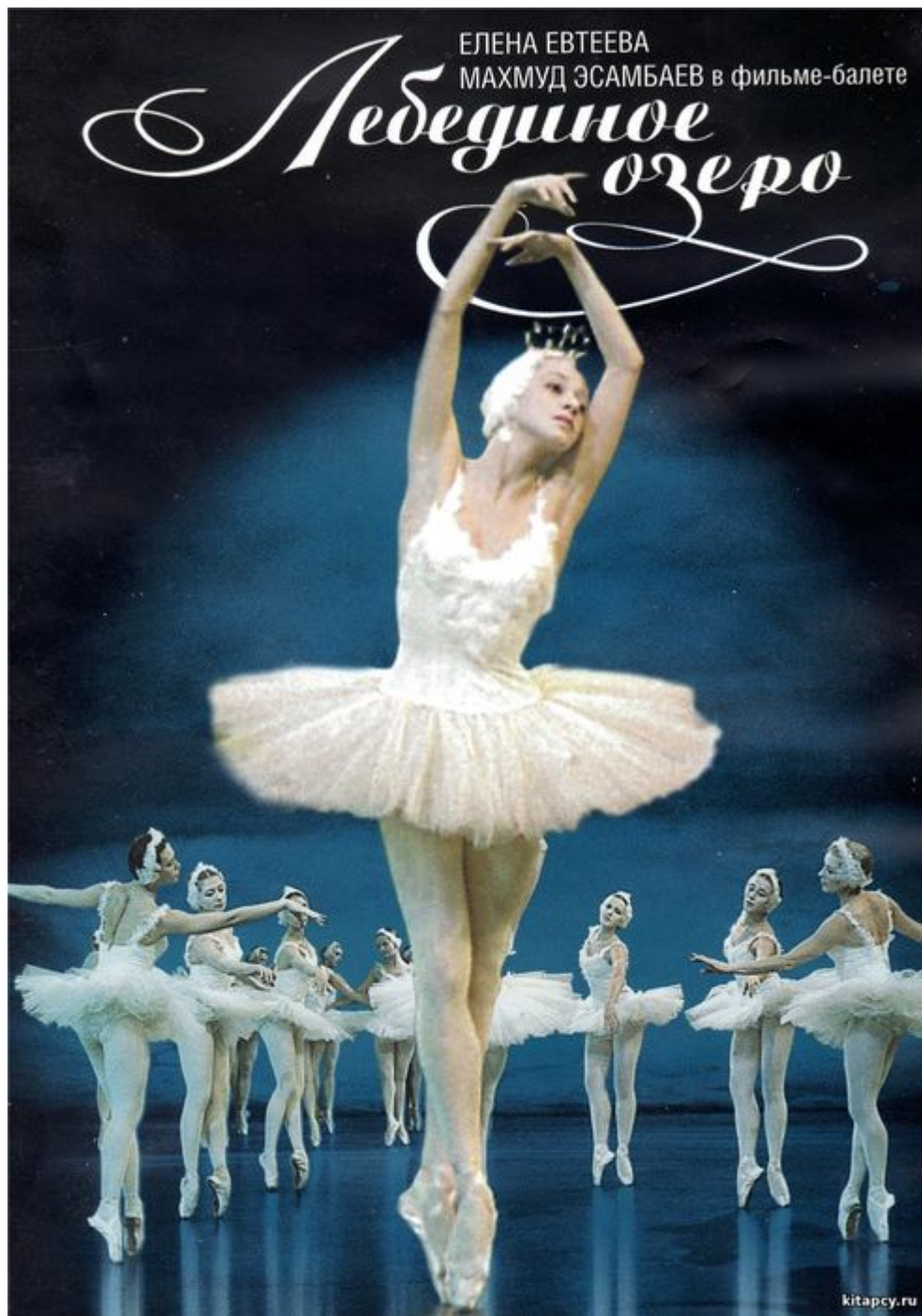
«Guwlar» dälmi bu?

Hawa, şol!..

Taryhyň iň meşhur kompozitorlaryndan bolan Pýotr Çaýkowskiniň meşhur «guwlary»...

«Guv köli» baleti... Şo teleýaýlymda saklandym. Tomaşa edip durkam içine giräýjek ýaly bolýardym.

Garşymdaky käbir ajaýyp estetiki pursatlar bilen ýatlamalarym biri-birine garyşyp gitdi.

* * *

Russiýada ýaşan ýyllarymda haçan «Guw köli» görkezilse, telewizoryň başyndan turman oturardym.

1991-nji ýylyň 19-njy awgustynda Gorbaçýowy agdarmaga synanyşyldy. Tanklar Moskwanyň köçelerine çykanda, Russiýanyň döwlet telewideniýesi arasyny üzmän «Guw kölüni» beripdi.

«Guwlar» Beýik Oktýabr rewolýusiýasyna-da, Staliniň, Hruşýowyň, Brežnewiň döwrüne-de şaýatlyk edipdi. Häkimiýetler halkyň ruhuny galdyrmak üçin hemişe bu eseriň köpçülige hödürlenmegine üns berdiler. Russiýanyň graždanlyk urşundan

ýaňy çykan 20-nji ýyllarynda-da, Ikinji jahan urşunyň ýalyňly ýyllarynda-da...

Leninden başga ähli rus liderleriniň «Guw kölüni» gowy görendigi aýdylýar. Lenin bolsa «pikirlenmegi we zähmet çekmegi gowşadýandygy üçin» Çaykowskiniň sazyny «aşa buržuaz» hasaplapdyr we öýde uýalarynyň Bethowenden çalýan «Appassionata», «Aýyň ýagtysy» sonatalatyny diňlemegi gowy görüpdür.

* * *

Kreml «Guw kölüni» döwletiň güýçli siwmolyna we protokollarynyň birine öwürpdi. Balet Moskwa gelen daşary ýurt ýolbaşçylaryna we syýasatçylaryna hökman tomaşa etdirilerdi. ABŞ-nyň SSSR-däki adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçisi Lýuellin Tompson Moskwada bolan ýedi ýylynda «Guw kölüne» 132 gezek tomaşa edipdir we haçan haýsydyr bir sowet ýolbaşçysynyň ruhy ahwalatyny öwrenesi gelse, onuň bilen «Guw kölüniň» antraktynda duşuşyp, gyzyklanýan ugurlaryny kanagatlandyrmaga synanyşypdyr.

«Guw köli» şol bir wagtyň özünde möhüm ýas çäreleriniňem üýtgeşsiz matam sazyna öwürüldi. Brežnewi, Andropowy, Çernenkony soňky ýoluna ugradyş çärelerinde hut şu saz ýaňlanypdy.

* * *

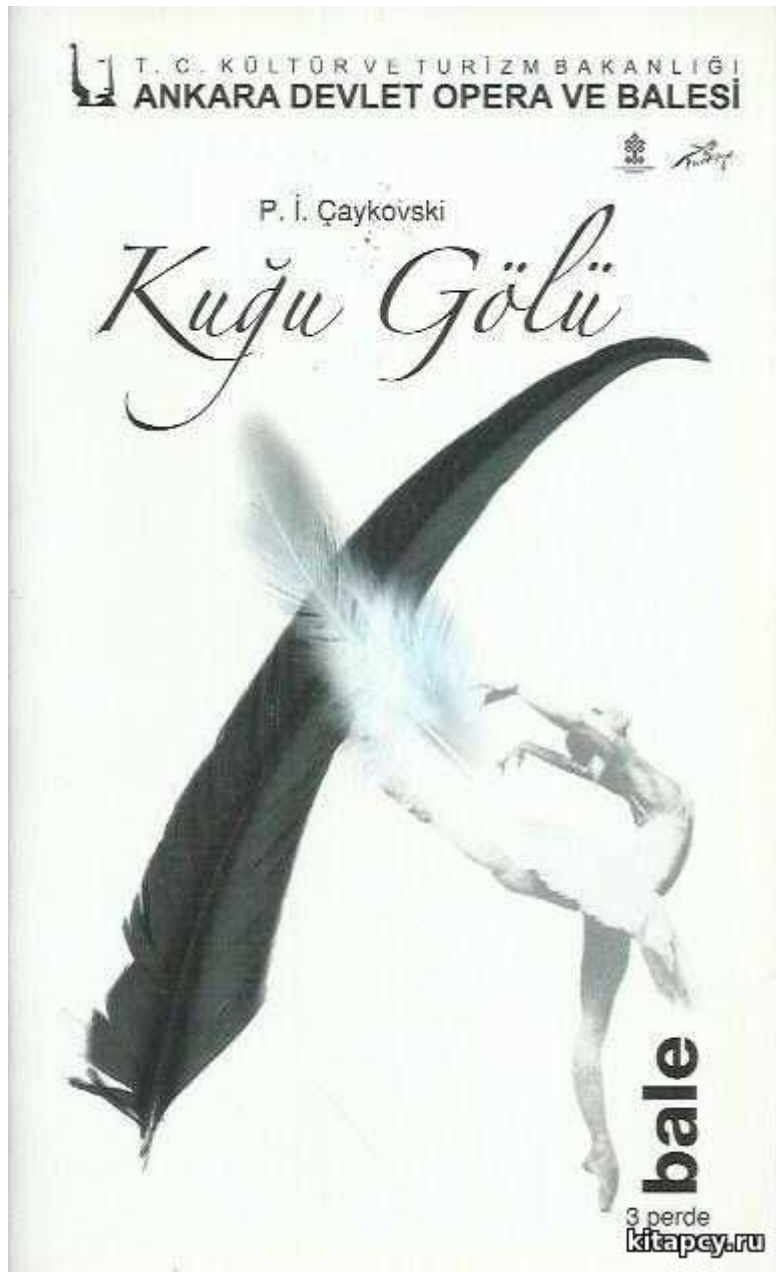
Geň. Gaty geň.

Çünki «Guw köli» ölümiň we syýasatyň däl-de, durmuşyň we sungatyň beýany. Ol aslynda söýginiň kyssasy.

Eserde heniz öýlenmäge taýýar däldigine garamazdan, hormatyna gurnalan oturlyşykda ejesiniň islegi bilen ýanyoldaş saýlap almaga mejbur bolan şazada Zigfrid bilen aw etmek üçin giden kölünde jadygöý Rothbart tarapyndan guwa öwrülen melike Odettanyň arasyndaky söýginiň we bu söýgi arkaly jadygöýlügiň ýok edilip, aşyk-magşuklaryň gowuşmagynyň kyssasy beýan edilýär. Eser şol bir wagtyň özünde haýyr bilen şeriň, aýdyňlyk bilen tümlügiň barlyşyksyz göreşidir.

Guwlary, has dogrusy guwlaryň owazyny we estetikasyny kalby bilen syzan Çaykowskiniň bu eseri döredende, rus ertekilerinden we Puşkiniň «Sar-soltanyndan» peýdalanandygy aýdylýar.

«Guw köli» birinji gezek 1877-nji ýylyň 4-nji martynda Baş drama teatrynda görkezildi, oňra dünýäniň hemme ýerine ýaýrady we бүтін balet sahnalaryny eýelemegi başardy.

* * *

Birem «guwlara» seredip otyrkam Çaykowskiý hakda pikir etdim. 1893-nji ýylda 53 ýaşynda aradan çykanda yzynda segsenden gowrak eser («Guw köli», «Ukudaky gözel», «Fındıkkıran» balet sazlary, «Ýewgeniý Onegin, «Kapitan gyzy» operalary, pianino konçertoları, simfoniýalar, oda sazy we başgalar) miras galdyran beýik geniniň pikirini etdim.

Kämahal dünýäniň we taryhyň käbir meşhur adamlary şu günki günüň Türkiýesinde ýaşasalar nähili bolardy diýip göz önüne getirmäge synanyşýaryn.

Meselem, Çaykowskiý aramyzda bolsa?..

Syýasatdan sungata çenli hemme ugurda hünärmenlik satýan

«beýiklerimiz» ol barada näme diýerdi?

Sazyny “zyk-zyk” ýa-da “gapynyň jygyrdysy” atlandyryp, bize şol döwürde ýaşap geçen türk kompozitorlar mysal görkezilermidi? Meselem, Hajy Arif beýi Tanburi Ali Ependini, Zekai Dede ependini, İbrahim ependini ýa-da Hamparsum Limonjuýany. Wiý, bagyşlaň, soňky agzanyň mälüm sebäplerden bolmazdy.

Megerem, Çaykowskiniň din bilen arasyny, durman «Injil» okaýşyny hem-de tankyt edişini ýazgararlardy.

Köp dil bilmegi we köp okamagy-da (şahsy kitaphanasyndaky kitap sany prezident köşgüniň otag sanyndan köpdi) gowulyga yşarat bolubilmezdi.

Saz we sungat ugrunda aktiwist saýylmagy, hasam beteri bir döwür žurnalistlik etmegi-de (kompozitor we saz tankytçysy hökmünde) Çaykowskiniň ýaramaz utuk hasabyny çişirerdi.

Emma onuň iň uly ýaramazlygy başga ýerdedi.

* * *

Beýik kompozitor çaga wagtyndan bäri gomoseksualistdi. Ol entek 13 ýaşynda gimnaziýada okap ýörkä birinji gatnaşygyny başdan geçirdi. Soň munuň üstüni san-sajaksyz başdan geçirmeler doldurdy.

Arasynda zenan bilen jynsy gatnaşykda bolup, özüni özgertjegem bolupdyr. Emma 25 ýaşyndaka tanşan belgiýaly aýdymçy Désirée Artôt garypdygy üçin oňa ýüz bermändir.

37 ýaşyndaka öňki talyby bilenem guran durmuşy zordan birküç hepdä ýetipdir. Şeýle-de bolsa ol, aýaly Antonina Milýukowa bilen resmi nikasyny bozmandyr. Başga erkeklerden birnäçe çaga dogran Antonina ahyrsoňunda ruhy keselhana düşüpdür.

Birem onuň durmuşynda özüni maddy taýdan goldan, 11 çaganyň enesi, baý dul aýal Nadežda fon Mekk bolupdyr. Olar 14 ýyllap yzyny üzmän 1200-den gowrak hat alşypdyr. Çaýkowskiden dokuz ýaş uly bolan Nadežda ýüzbe-ýüz görüşmezligi şert edip goýupdyr.

Ölümi-de duýdansyz bolupdyr. Holeradan ölendigi aýdylanam bolsa, käbirleri onuň öz janyna kast edendigini, belki-de, köşge ýakyn bir erkegi zorlandygy üçin öz janyna kast etmäge mejbur edilendigini öňe sürdi.

* * *

Häzirki döwürde biziň ýurdumyzda ýaşasa-ha, Çaykowskiniň ýagdaýynyň nähili boljagyny bilemok. Ýöne gomoseksualist bolup ýaşamak şol döwrüň Russiýasynda aňsat däl eken. Muňa garamazdan häkimiýet kompozitora arka durupdyr. Russiýada şindizem Çaykowskiniň adyny göterýän şäher, ploşad, köçe, edara bar.

Bir gürrüň bilen sözümi jemläýin.

Ýene bir erkege azar berendigi üçin Çaykowskini patyşa Aleksandr III-e ýamanlapdyrlar.

Hyşy-wyşydan ýadan patyşa şeýle diýipdir:

– Bes etseňizläň indi! Russiýada «göt» köp, ýöne Çaykowskiý ýeke-täk!

Hakan AKSAÝ.

«T24» internet gazetini, 30.07.2017. Edebi makalalar